

HRABROST DA SE DJELUJE

Željko Rohatinski
www.macropuls.hr

„The Courage to Act“ (2015) memoarsko je djelo bivšeg predsjednika FED-a Ben Bernankea u kojem govori o reakciji američke središnje banke i vlade na izbijanje financijske krize iz 2007./8. godine te o modalitetima njenog zaustavljanja i sanacije posljedica. Reakciji koja je uslijedila nakon što su prethodno svojim neoliberalnim odnosom prema poslovanju bankarskog sustava i financijskih tržišta te institucije u značajnoj mjeri i same doprinijele pojavi krize. Faktografija te reakcije dobro je poznata (aktivna uloga države u vlasničkom i poslovnom restrukturiranju financijske industrije, snažno ubacivanje jeftinog novca u financijski sustav radi održavanja njegove likvidnosti, stroža regulativa poslovanja banaka...), tako da je najzanimljiviji aspekt knjige insajderski opis promišljanja i dilema glavnih aktera o potrebi i načinu državne intervencije. U „tehničkom“ i još više u ideološkom i moralnom smislu. Sve to u zemlji koja sebe smatra simbolom slobodnog poduzetništva i nesputanog djelovanja tržišta.

Na kraju, kao i uvijek, prevagu je odnio čisti pragmatizam, a slično se razvijala situacija i u EU. Potreba sprječavanja „većeg zla“ pokazala se daleko važnijom od uobičajenih proklamacija o slobodnom djelovanju tržišta i snošenju konzekvenci neumjerenog preuzimanja rizika, posebno u kontekstu simbioze interesa krupnog kapitala i državnog aparata. Potpuno suprotno od terapija koje se propisuju manje razvijenim zemljama u slučajevima lokalnih kriza. I dobro da je bilo tako, jer bi u protivnom posljedice širenja financijske krize na realni sektor globalizirane ekonomije bile još daleko teže. Dakle, obrazlaže se, radilo se o ekstremnom slučaju koji je zahtijevao promptno djelovanje države, nakon kojeg se ekonomski tokovi polako vraćaju u „normalu“ slobodnog tržišta ojačanu regulacijskim mjerama koje trebaju spriječiti ponovno izbijanje financijskih kriza.

Međutim, desetak godine kasnije načela funkcioniranja slobodnog tržišta ponovo se dovode u pitanje, ali sada iz vrlo parcijalnih, a ne više „općih“ razloga. Predizborni slogan „Amerika prva“ postupno se pretvara u protekcionističku zaštitu nacionalne ekonomije od kineskih i europskih konkurenata s obrazloženjem da oni uživaju snažnu institucionalnu podršku svojih država što rezultira permanentnim i rastućim vanjskotrgovinskim deficitom SAD i ugrožava radna mjesta na američkom tržištu. Na to slijede odgovarajuće protumjere s (ograničenim) elementima „trgovinskog rata“ koji vodi jednostranom redizajniranju cijelog globalnog trgovinskog sustava oblikovanog u okviru WTO-a. I, još važnije, to je izravno dezavuiranje temeljnog načela liberalnog kapitalizma kojeg

Najzanimljiviji aspekt Bernankeove knjige „The Courage to Act“ insajderski je opis promišljanja i dilema glavnih aktera o potrebi i načinu državne intervencije - u „tehničkom“ i još više u ideološkom i moralnom smislu. Sve to u zemlji koja sebe smatra simbolom slobodnog poduzetništva i nesputanog djelovanja tržišta.

Potreba sprječavanja „većeg zla“ pokazala se daleko važnijom od uobičajenih proklamacija o slobodnom djelovanju tržišta i snošenju konzekvenci neumjerenog preuzimanja rizika, posebno u kontekstu simbioze interesa krupnog kapitala i državnog aparata. Potpuno suprotno od terapija koje se propisuju manje razvijenim zemljama u slučajevima lokalnih kriza. I dobro da je bilo tako.

su 90-tih godina US Treasury, MMF i Svjetska banka formulirali kao „Washintonki konsenzus“ (privatizacija, liberalizacija, deregulacija i makroekonomska stabilnost kao osnovni mehanizmi stvaranja povoljne investicijske klime i privlačenja stranog kapitala) i koji je onda djelovanjem međunarodnih financijskih institucija i nadnacionalnih asocijacija „nametan“ zemljama u razvoju kao ideološki temelj ekonomske i političke globalizacije.

Preslikano na područje ekonomske teorije takve pojave stvaraju dojam da se svijet odriče ortodoksnih, monetarističkih, doktrina i ponovno okreće keynesijanstvu, barem kad su u pitanju odnosi unutar i između velikih ekonomija. Međutim, to ne samo da nije točno, monetarističko-liberalan pristup i dalje je – interno i eksterno – dominantan, već zanemaruje i činjenicu da se današnji državni intervencionizam suštinski razlikuje od izvornog Keynesovog pristupa. Njegovu suštinu predstavljala je ekonomija potražnje čija nedostatnost dovodi do smanjenog korištenja kapaciteta i rasta (nevoljne) nezaposlenosti, tako da se uloga države prvenstveno sastoji u reguliranju potražnje prema razini pune zaposlenosti s niskom inflacijom. Nasuprot tome, u uvjetima globalizirane potražnje težište intervencionizma prebacuje se na ekonomiju ponude u smislu povećanja njene konkurentnost, bilo aktivnim mjerama različitih oblika poticaja bilo mjerama zaštite od inozemne konkurencije.

Promatrano u tom kontekstu, EU kao asocijacija nacionalnih država, ali bez dijela bitnih mehanizama jedinstvene države, zapravo se nalazi u dvojnoj situaciji u pogledu primjene instrumenata državnog intervencionizma. U vanjskom smislu te u okviru vojnog saveza sa SAD, ona naravno štiti temeljne vrijednosti zapadne civilizacije i u okviru toga ključne ekonomske interese svojih članica mjerama i aktivnostima „zajedničke politike“ kako god da se ona autonomno formira ili slijedi načelo reciprociteta u odnosu na politike drugih velikih aktera na globalnoj geopolitičkoj i ekonomskoj sceni. U unutarnjem pak smislu, u uvjetima funkcioniranja zajedničkog tržišta i njegovog širenja na istok – te vrlo ograničenih mehanizama i sredstava kohezijske politike, zajednička politika prvenstveno se ispoljava kroz utvrđivanje, kontrolu i dijelom sankcioniranje odstupanja u provedbi jedinstvenih pravila i direktiva čije operativna primjena pretežno leži na nacionalnim državama. Posebno u sferi poreznog sustava i fiskalne politike.

Ta su pravila u svojoj suštini derivat „Washingtonskog konsenzusa“, odnosno ona općenito ne preferiraju, ograničavaju (npr. kriterijima konvergencije), a u nekim aspektima i izričito zabranjuju (npr. subvencije) parcijalni državni intervencionizam kako se time ne bi narušilo načelo jednakih uvjeta poslovanja na zajedničkom tržištu (iako u praksi vrijedi Orwellova sintagma da su „svi jednaki, ali neki su jednakiji od drugih“). S obzirom na činjenicu da na tom tržištu posluju entiteti bitno različitih snaga i specifičnih parcijalnih interesa koji u pravilu donose prohibitivne domicilnim zemljama, a čije poslovanje se ne mora uvijek podudarati s objektivnim interesima i potrebama (obično u financijskom sektoru) manje razvijenih zemalja na čijem teritoriju djeluju ili imaju snažan utjecaj na ukupne ekonomije tih zemalja, načelni stav EU prema tom problemu sastoji se u snažnom zagovaranju „strukturnih reformi“ kojima bi se

Desetak godine kasnije načela funkcioniranja slobodnog tržišta ponovo se dovode u pitanje, ali sada iz vrlo parcijalnih, a ne više „općih“ razloga.

Dolazi do izravnog deza-vuiranja temeljnog načela liberalnog kapitalizma kojeg su 90-tih godina US Treasury, MMF i Svjetska banka formulirali kao „Washintonki konsenzus“.

Stvoren je dojam da se svijet odriče ortodoksnih, monetarističkih, doktrina i ponovno okreće keynesijanstvu. No, to ne samo da nije točno, jer je monetarističko-liberalan pristup i dalje dominantan i interno i eksterno, već zanemaruje i činjenicu da se današnji državni intervencionizam suštinski razlikuje od izvornog Keynesovog pristupa.

EU se, kao asocijacija nacionalnih država, ali bez dijela bitnih mehanizama jedinstvene države, nalazi u dvojnoj situaciji u pogledu primjene instrumenata državnog intervencionizma.

povećala konkurentnost nacionalnog ekonomskog prostora. Pretpostavljajući da će se time prvenstveno privući izravna ulaganja stranog kapitala u realni sektor, što može ali iz mnogih razloga (već postojeća veličina ukupnih kapaciteta, veličina lokalnog tržišta, preferencije potrošača i sl.) i ne mora biti slučaj. Ukoliko pojedina zemlja ne može ili ne želi prihvatiti takav pristup, uvijek postoji neki alternativni oblik organizacije i politike „Europe različitih brzina“.

Kada je u tom pogledu riječ o Hrvatskoj, dvije su činjenice neupitne. Prvo, aklamacijsko prihvaćanje ideološkog modela slobodnog djelovanja zajedničkog tržišta od strane političkih struktura i znatnog dijela stručne javnosti. I drugo, sve veće relativno zaostajanje hrvatske ekonomije u odnosu na okruženje i temeljem toga spuštanje stupnja njene ekonomske razvijenosti na samo začelje EU. Iz toga, barem deklarativno, proizlazi opće inzistiranje na bržem i radikalnijem provođenju široko definiranih strukturnih reformi kako bi se problemi niske razvijenosti efikasnije rješavali u okvirima zajedničkih osnova politike EU. Imaju li se na umu sve evidentne neracionalnosti te parcijalne neravnoteže u sustavu, takav je pristup naravno logičan i opravdan, ali ne i dovoljan. Ne samo zbog dužine vremenskog razdoblja potrebnog da npr. reforme državne uprave, pravosuđa ili mirovinskog sustava indirektno aktiviraju i koncentriraju, aktualne ili potencijalne, resurse nužne za stvaranje tehnološki propulzivnog i izvozno konkurentnog sektora nacionalne ekonomije, već i zbog same pasivnosti takvog pristupa. On, zapravo, odražava drugu stranu „tržišnog fundamentalizma“, zanemarujući niz netržišnih i dugoročno formiranih faktora koji oblikuju ili bi trebali oblikovati poželjan smjer i dinamiku ekonomskog razvoja zemlje. Zato je u tom dijelu još uvijek nezamjenjiva aktivna uloga nacionalne države. Posebno u sferi ublažavanja „uskih grla“ koja - zbog njihove imanentne rizičnosti - tržišni mehanizmi „zaobilaze“ ne potičući alokaciju i izravno usmjeravanje raspoloživih resursa (npr. štednje i ukupne akumulacije) prema realizaciji investicija bitnih s aspekta širih društvenih preferencija.

Da bi, međutim, država mogla obavljati takvu ulogu, ona mora imati precizno definiranu funkciju cilja, raspolagati sa sredstvima i instrumentima za njegovu realizaciju te biti potpuno predana tom djelovanju. Time se otvara ključno pitanje (problem), a to je ljudski faktor. U idejnom i u djelatnom smislu. On je danas u Hrvatskoj traumatiziran, između ostalog, i velikim oscilacijama u prevladavajućem stanju društvene svijesti. Od početne euforije stvaranjem vlastite države i očekivanja o bitno boljem životu u njoj, teških ekonomskih, socijalnih i psiholoških posljedica rata i tranzicije („prvobitne akumulacije kapitala“), novih politički poticanih nadanja o brzim, pozitivnim, pomacima koje će omogućiti ulazak u EU i opća globalizacija društva, do (pretežnog iako uglavnom ne i opravdanog) razočarenja dosadašnjim efektima tog procesa. Sve to u uvjetima niske zaposlenosti, depopulacije i iseljavanja radno sposobnog stanovništva. U tom smjeru djeluje i rastuća indoktrinacija koja već kroz obrazovni sustav formira prilično jednostranu percepciju odnosa u svijetu. Jedna od posljedica toga je i znatan gubitak povjerenja u rad domaćih institucija ili općenito u mogućnost da se vlastitim organiziranim djelovanjem bitno poboljšaju ekonomske i socijalne performanse zemlje, tako da se individualna rješenja traže izvan njenih institucionalnih, geografskih i kulturoloških okvira.

Iako se pravilima nastoji postići i očuvati načelo jednakih uvjeta poslovanja na zajedničkom tržištu, u praksi često vrijedi Orwellova sintagma da su „svi jednaki, ali neki su jednakiji od drugih.“

U Hrvatskoj su u tom kontekstu neupitne dvije činjenice. Prvo, ideološki model slobodnog djelovanja zajedničkog tržišta aklamacijski prihvaćen od strane političkih struktura i znatnog dijela stručne javnosti. I drugo, relativno zaostajanje hrvatske ekonomije u odnosu na okruženje sve je veće i te je stupanj njene ekonomske razvijenosti na samom začelju EU-a.

Da bi država mogla obavljati takvu ulogu, mora imati precizno definiranu funkciju cilja, raspolagati sa sredstvima i instrumentima za njegovu realizaciju te biti potpuno predana tom djelovanju. Time se otvara ključno pitanje (problem), a to je ljudski faktor. U idejnom i u djelatnom smislu.

Promjena takvog stanja prvo zahtijeva jasno ekonomsko definiranje razvojnih prioriteta zemlje i, u okviru njih, međusobno nadovezujućih strateških pravaca tog razvoja. Načelno, to mogu biti pojedine djelatnosti ili grane, ali je još važnije utvrditi vrstu, karakteristike i namjenu proizvodnji koje mogu polučiti najveće multiplikativne učinke i prema njima aktivnim djelovanjem institucija kanalizirati raspoložive materijalne, financijske i ljudske resurse. Drugim riječima, treba redizajnirati proizvodnu strukturu zemlje na način i intenzitetom koji će – s obzirom na sadašnji stupanj niske razvijenosti Hrvatske u odnosu na druge zemlje EU - rezultirati znatno bržim i kvalitetnijim ekonomskim rastom od prosječnog. Stav da će to najbolje uraditi spontano djelovanje tržišta, odnosno puko prilagođavanje nacionalne ekonomije autonomno formiranoj globalnoj potražnji, nije realan jer potpuno zanemaruje utjecaj kvalitete ponude na kreiranje potražnje za njenim robama i uslugama, čak i u slučaju relativno malih zemalja kao što su npr. Austrija ili Švicarska (svaka druga komparacija s njima bila bi danas deplasirana). To naravno ne znači „ograđivanje“ od daljnjeg ulaska stranog kapitala; naprotiv on treba i može biti još intenzivniji (posebno kada i ako je praćen i ulaskom moderne tehnologije), ali je to potrebno realizirati na bitno ravnopravnoj osnovi od postojeće. Ravnopravnija osnova naravno znači jači utjecaj domaće strane u zajedničkom poslovanju, a on se može ostvariti jedino organiziranim jačanjem njene startne pozicije.

U tom smislu Hrvatska treba mnogo intenzivnije koristiti dobro poznat arsenal poticajnih mjera razvojne ekonomske politike (uključujući monetarnu politiku) u sferi stvaranja, proizvodnje i plasmana konkurentnih proizvoda do punih okvira koje dopuštaju kriteriji konvergencije i postojeća praksa njihove primjene u drugim zemljama EU, kao i odgovarajuću poslovnu politiku u poduzećima u pretežnom vlasništvu države. Pri tome treba izbjegavati svaki oblik populizma te inzistirati na transparentnosti djelovanja kako bi se smanjio kljentelizam i reprodukcija, kako neki kažu, „ortačkog kapitalizma“. Jednako tako nužan je racionalan pristup i u sferi potencijalne privatizacije dijela državnih poduzeća koji se zagovara s (vrlo problematičnim) obrazloženjem kako je privatno vlasništvo uvijek i svuda efikasnije od državnog. Naprotiv, treba težiti sinergijskim efektima partnerstva privatnog i javnog sektora u mješovitoj ekonomiji. Kako u pogledu tekućeg poslovanja, tako još više u pogledu investicija i zapošljavanja.

Naravno da je takav pristup oblikovanju ekonomskog razvoja zemlje sa značajnom ulogom države mnogo zahtjevniji te institucionalno i personalno rizičniji od liberalističkog prepuštanja tržištu da samostalno odradi „glavninu posla“. Zato njega teško da mogu realizirati strukture koje (uz inicijalnu pretpostavku o potrebnom znanju i osjećaju odgovornosti) doživljavaju svoju funkciju kao dosezanje određene razine društvene moći, valorizaciju minulog rada, ili tek kao stepenicu u izgradnji međunarodne karijere. One obično nisu sklone preuzimanju velikog rizika. Za to su potrebne strukture koje će na identifikaciju i rješavanje problema prvenstveno gledati kao na izravni izazov i svoju „misiju“, a ne kao na profesiju. To im daje hrabrost da djeluju.

Promjena takvog stanja prvo zahtijeva jasno ekonomsko definiranje razvojnih prioriteta zemlje i, u okviru njih, međusobno nadovezujućih strateških pravaca tog razvoja.

Nužno je redizajnirati proizvodnu strukturu zemlje na način i intenzitetom koji će rezultirati znatno bržim i kvalitetnijim ekonomskim rastom od prosječnog. Stav da će to najbolje uraditi spontano djelovanje tržišta nije realan.

Hrvatska treba mnogo intenzivnije koristiti dobro poznat arsenal poticajnih mjera razvojne ekonomske politike. Takav zadatak teško da mogu realizirati strukture koje svoju funkciju doživljavaju kao dosezanje određene razine društvene moći, valorizaciju minulog rada, ili tek kao stepenicu u izgradnji međunarodne karijere. Za to su potrebne strukture koje će na identifikaciju i rješavanje problema prvenstveno gledati kao na izravni izazov i svoju „misiju“, a ne kao na profesiju. To im daje hrabrost da djeluju.

Zagreb, 04.07.2018
Broj 09

Željko Rohatinski
www.macropuls.hr

MACROPULS
